

Апышова Базаргүл Токтосуновнанын “Кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери” аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациялык ишине биринчи расмий оппоненттин берген

ПИКИРИ

Диссертациялык кеңеште корголо турган кандидаттык иштин адистикке тиешелүүлүгү. Апышова Базаргүл Токтосуновнанын “Кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери” аттуу темадагы кандидаттык иши диссертациялык кеңештин багытына, ал эми изилдөө ишинин мазмуну, концептуалдык негизи 10.02.01 – кыргыз тили адистигине дал келет.

1. Диссертациялык иштин актуалдуулугу. Коомдогу саясий окуяларды чагылдырган саясий лексика жана терминология тез өзгөрүп, ар кандай семантикалык жылыштарга кабылып турары белгилүү. Байыркы доорлордо, Орто кылымдарда жана Октябрь революциясына чейинки мезгилдеги мамлекеттик жана коомдук түзүлүштөрдүн формаларынын, мамлекеттик бийлик субъекттеринин аталыштары мамлекеттик кызматтардын бардык тармактарында чаржайыт жашоосун улантып келет. Муну диссертант ишинде өзү да белгилеген.

Ушул жагдайдан алганда Апышова Базаргүл Токтосуновна алгачкылардан болуп, кыргыз тилинин байыркы, орто кылымдардагы, Октябрь революциясына чейинки жана эгемендүүлүк жылдардагы саясий лексикасын жана терминдерин салыштырып атайын лингвистикалык иликтөөгө алышы иштин актуалдуулугун аныктайт.

2. Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыгы.

Биринчиден, алгачкы жолу кыргыз тилинин байыркы, Орто кылымдардагы, Октябрь революциясына чейинки жана эгемендүүлүк жылдарындагы саясий терминдеринин диахрондук жана синхрондук аспектиде семантикалык жактан

изилдениши, экинчиден, тилдин аталган тез өзгөрүлмө катмарынын ар кыл доорлордогу өтмө катарлыгын, мыйзам ченемдүүлүктөрүн ачуу жана анын тематикалык топторун далилдөө иштин илимий жаңылыгын аныктайт. Илимий жыйынтыктар лексикографиялык практикада пайдаланууга жарактуу.

3. Излдөөнүн теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү.

Саясий терминдерди иликтөөдөн чыгарылган жоболор, жыйынтыктар кыргыз тилинин тармактык лексикасын иликтөөгө белгилүү даражада өбөлгө түзүп, саясий терминдердин генетикалык жана тарыхый пластын аныктоодо илимий кызыкчылык жаратат.

Кыргыз тилинин байыркы, Орто кылымдардагы, Октябрь революциясына чейинки жана эгемендүүлүк жылдардагы саясий лексикасы жана терминологиясын изилдөө максатын көздөгөн бул диссертациялык изилдөөнүн теориялык жыйынтыктары кыргыз тилинин терминологиялык негиздерин түптөөгө, анын изилдөө методдорун тактоого, өнүктүрүүгө, илимий нукта түшүндүрүүгө жол ачып, өбөлгө түзөрү анык.

Иштин мазмун-натыйжасына жараша диалектикалык, лексикографиялык, лингвистикалык, салыштырма-тарыхый, лексика-семантикалык сыяктуу методдор бул кандидаттык диссертацияда комплекстүү түрдө пайдаланылган.

4. Иштин практикалык мааниси. Изилдөө ишинен алынган корутунду пикирлер, тыянак-натыйжалар, теориялык материалдар жана негизги жоболор саясий лексика, саясат таануу жана филология жаатында лекция окууда, практикалык сабак өтүүдө, саясий багыттагы терминдердин сөздүгүн түзүүдө кеңири пайдаланууга баалуу материал болуп бере алат.

5. Изденүүчүнүн проблемага байланыштуу изилдөөгө кошкон салымы.

Изилдөөчү кыргыз тил илиминде алгачкылардан болуп байыркы, орто кылымдардагы жана эгемендүүлүк мезгилиндеги саясий терминологияга байланыштуу илимий-теориялык бай материалдарды топтоп, илимий көз караштардын негиздерин ачып көрсөттү. Ал материалдар диссертант тарабынан лингвистикалык багытта иликтөөгө алынып, тиешелүү тыянак-

корутундулардын негизинде түшүндүрүлдү. Ошондой эле иштин максат, милдеттеринин аныкталышы, илимий адабияттарга обзор жасалышы, факты-материалдардын талданып-териштирилиши, сыпатталып баяндалышы, изилдөөдөн алынган жыйынтыктар, коргоого коюлган теориялык жоболор жана жалпы корутундулар изилдөөчүнүн жеке салымы болуп эсептелет.

6. Изилдөөнүн эксперименттик жана көргөзмө материалдары.

Диссертацияда саясий терминдерди көргөзмө материалдарын тексттердеги кыргыз тилинин (байыркы, орто кылымдардагы жана эгемендүүлүк мезгилиндеги) саясий терминологиясы, кыргыз тилинин саясий терминологиясынын калыптануу жана өнүгүү процесси, ошондой эле анын тематикалык топтору түзөт. Ошондой эле, саясий терминологиялык сөздүктөрдү салыштыруу максатында таблица (23-24-беттер), байыркы, орто кылымдардагы жана совет дооруна чейинки түрк жана кыргыз тилдериндеги саясий терминдерден жана активдүү пайдаланылган заманбап саясий терминдерден турган 2 тиркеме берилген. Бул тиркеме саясий терминдердин сөздүгүн түзүүчүлөр үчүн баалуу материал болуп бере алат.

7. Изилдөөнүн жаңылык жана натыйжаларынын ишенимдүүлүгү.

1. Кыргыз тилинин саясий терминдери өз өнүгүүсүндө жалпы элдик тилдин алкагында табигый жол аркылуу өзүнчө катмар катары калыптанышы жана ал эмгекке диссертанттын салыштырма-тарыхый өнүгтө комплекстүү лингвистикалык анализ жүргүзүшү жаңы.

2. Коомдогу саясий-экономикалык факторлор саясий терминдердин жалпы курамын, анын компоненттерин шарттаары тууралуу далилдери изилденген, негизги корутундулар чыгарылган, андыктан жаңы эмес.

3. Ар бир доордо саясий терминдердин тематикалык топтору түзүлүп, алар өзөк, борбор жана перифериядан турары тууралуу изилдөөчүнүн сунуштап көрсөткөн далилдери жаңы.

4. Кыргыз тилинин саясий терминдери ички (метафора, метонимия, синекдоха) жана сырткы (монгол, орус, араб, фарсы, англис, немис, француз

ж.б.) булактардын негизинде өнүгүп отуары тууралуу диссертанттын анализдеринин тастыктаган ой-пикирлери, сунуштаган илимий концепциясы жаңы.

5. Саясий терминдер эгемендик жылдары коомдогу саясий көрүнүштөрдү белгилүү даражада так чагылдыргандыгын бир катар тилдик бирдиктердин мисалында изилдөөчүнүн аныктап берүүсү жаңы.

6. Мамлекеттик түзүлүш//башкаруу системасын туюндурган саясий терминдер калыптануу процессин башынан өткөрүп жаткандыгы тууралуу келтирген мисалдар изилдөөдө берилип негизделгени жаңы.

Ушундай жыйынтыктардан улам бул кандидаттык диссертациялык иликтөөнүн далилдүүлүгү ишенимдүү.

Изилдөөнүн деңгээли кандидаттык диссертациянын квалификациялык белгилерине жооп берет.

8. Автор тарабынан алынган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси.

Кыргыз тилинин байыркы, орто кылымдардагы, Октябрь революциясына чейинки жана эгемендүүлүк жылдарындагы саясий терминдерди семантикалык жактан сыпаттоо, аларды жыйноо жана системалаштыруу, ар бир доорго мүнөздүү саясий терминдердин тематикалык топторун түзүү, алардын лексика-семантикалык топторунун өзөгүн, борборун жана перифериясын аныктоо, саясий терминдердин генетикалык, тарыхый пласттарын тактоо, саясий терминдердин лексикалык бирдиктеринин семантикасын ачуу кыргыз тил илиминде биринчи жолу комплекстүү түрдө илимий чөйрөгө сунушталды. Изилдөөнүн негизинде чыгарылган жыйынтыктар, илимий корутунду-пикирлер жана топтолгон материалдар кыргыз тилинин саясий терминдерин ар тараптан изилдөө үчүн илимий-теориялык, илимий-практикалык жактан өтө бай, баалуу жана маанилүү материал болуп эсептелет.

9. Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо.

Эмгек кандидаттык диссертациянын жүгүн көтөргөн темада жазылган. Автор тарабынан көтөрүлгөн илимий-теориялык маселелер ар бир доорго мүнөздүү саясий терминдердин тематикалык топторун түзүү, алардын лексикалык бирдиктеринин семантикасын ачууга байланышкан. Бул теманын ар тараптан изилдениши терминдерди которуу, бирдейлештирүү, терминологиялык сөздүктөрдү иретке келтирүүгө өтө зарыл. Себеби коомдогу саясий окуяларды чагылдырган саясий лексика жана терминология тез өзгөрүп, ар кандай семантикалык жылыштарга кабылып турары маалым. Изденүүчү мына ошол кыргыз тилинин байыркы, Орто кылымдардагы, Октябрь революциясына чейинки жана эгемендүүлүк жылдардагы саясий терминологиянын атайын лингвистикалык иликтөөгө албагандыгын далилдеген. Бул багытта кызыктуу материалдардын илимий чөйрөгө сунушталышы аткарылган кандидаттык диссертациялык изилдөөнүн баалуулугун айгинелеп турат. Диссертант аталган проблеманы илимий-теориялык жактан жеткиликтүү чечүүгө көп аракет жасаган жана бул багытта билими жетиштүү экендигин тастыктай алган.

10. Иштин илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү.

Автордун жазуу стили илимий стилдин талаптарына жооп берет. Ойду берүүдө жана терминдерди которууда ырааттуулук сакталган. Автореферат диссертациялык иштин мазмунун толук чагылдырат. Авторефераттын эки нускасынын тең мазмуну КР УАКтын талаптарына толук жооп берет.

11. Сын-пикирлер жана сунуштар:

Иш кенен, масштабдуу факты-материалдардын негизинде аткарылган. Анткени менен төмөндөгүдөй сунуштар бар:

1. Иштин 107-бетинде КРдин жаңы Конституциясында «мамлекеттик башкаруу» түшүнүгүнүн лексика-семантикалык тобун чагылдырууга төмөнкү саясий терминдер катышат деп: Парламент, Кыргызстандын Өкмөтү, Министрлер Кабинети, Сот бийлиги, Президент, Мамлекеттик агенттиктер жана министрликтер, Локалдык башкаруу органдарын (шаардык жана

айылдык кеңештер, айыл өкмөткөрлөрү) белгилеген. Бул туура, бирок ошо менен катар: элдик курултай, балдар укугу, референдум, сот адилеттиги, сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү, эл аралык келишим, ратификациялоо, грамоталар, чет мамлекет, эл аралык уюмдар, туруктуу өкүлдөр, өзгөчө абал киргизүү, жалпы же жарым-жартылай мобилизациялоо, баскынчылык, баскынчылык коркунучу, согуштук абал, коопсуздук кызыкчылыктары, мамлекеттик сыйлык, ардак наамдар, жогорку аскердик наам, ырайым кылуу, жарлык, тескеме, жазык жоопкерчилиги, кылмыштын белгилери, статус сыяктуу мисалдардын мамлекеттик башкаруу системасына киргизилиши жаңылыштык деп ойлойм. Муну карап чыгышыңыз керек.

2. Иштин негизги максаттарынын катарына эгемендүүлүк мезгилиндеги саясий терминдерди да киргизгенсиз. Андыктан, аталган жылдардагы ички жана сырткы булактардын негизинде пайда болгон саясий терминдерге да кеңири токтоло кетсеңиз болмок.

3. Диссертациянын 136-бетиндеги кээ бир терминдердин туура эмес чечмелениши байкалат. Мисалы: таандык байланыш жолу аркылуу жаралган татаал саясий терминдер деп *коридорлору* деген мисал кезигет.

4. Эл аралык маанидеги префикстери кыргыз тилине көбүнчө которулбай колдонуларын айткансыз. Бирок андай терминдерге мүчө жалганганда кыргыз тилине мүнөздүү мүчөлөр жалганат. Мисалы: 135-беттеги “*субподрядчик*” эмес “*субподрядчы*”, 107-беттеги “*министерстволор*” эмес “*министрликтер*”.

Жогорто белгиленген мүчүлүштүктөр иштин жалпы мазмунуна доо кетире албайт.

Б.Т. Апышованын диссертациялык ишинин квалификациялык матрица боюнча бааланышы.

Матрица 10 пункттан турат. Бул пункттар диссертациялык ишке толук мүнөздөмө бере алат. Ар бир пункт 10 шкала боюнча эсептелет жана 10дон 6 га чейин 10 дон төмөн каралат. Берилген баллдар кошулат, андан алынган 10 позициянын суммасы иштин сапатын аныктайт. Эгерде иш 60 баллдан төмөн

болуп калса, иш талапка жооп бербейт деп аныкталат. Ал эми 60 тан 100 гө чейинки балл болсо, илимий ишти объективдүү караганга жол ачылат.

№	Баалоо параметрлери	10	9	8	7	6	баа-ры
1	Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу	+					10
2	Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыгы		+				9
3	Теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү		+				9
4	Иштин практикалык мааниси	+					10
5	Изденүүчүнүн проблемага байланыштуу изилдөөгө кошкон салымы	+					10
6	Эксперименттик жана бейне материалдар	+					10
7	Жаңылык жана натыйжалардын ишенимдүүлүгү		+				9
8	Автор алган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси.		+				9
9	Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо	+					10
10	Иштин тили, стили жана логикалык өзгөчөлүктөрү	+					10
	Жалпы балл:						96

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз тилинин байыркы, орто кылымдардагы, Октябрь революциясына чейинки жана эгемендүүлүк жылдарындагы саясий терминдерди семантикалык жактан сыпаттоо, аларды жыйноо жана

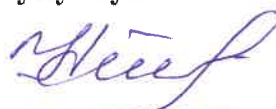
системалаштыруу, лексикалык бирдиктеринин семантикасын ачуу аркылуу илимий негизде ар тараптуу изилдөөгө арналган Б.Т.Апышованын “Кыргыз тилиндеги саясат таануу терминдери” деген темада филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациялык иши жеке эле кыргыз тил илими үчүн олуттуу теориялык жана практикалык маселелерди камтыган илимий-квалификациялык эмгек болуп эсептелет жана бул кандидаттык иш КР УАКтын кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарына толук жооп берет. Ал эми анын автору Апышова Базаргүл Токтосуновнанын 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга толук татыктуу.

Расмий оппонент,

филология илимдеринин доктору, доцент

Жусуп Баласагын атындагы кыргыз улуттук

университетинин профессору

А.У.Акынбекова

07.04.25-жыл.

*А. Акынбекованын
КББнин баамдоосун*

*Көз карашымда
М.А. Аманжол*

